

Transcript 'Radio Debuut'

Aflevering 2: Lisa Weeda

Welkom bij Radio Debuut, de online interview-avond in het kader van het Wintertuinfestival van De Nieuwe Oost | Wintertuin. In deze reeks worden kersverse debutanten geïnterviewd over hun debuten, het debuten in onzekere tijden en het belang van literatuur. In deze aflevering ga je luisteren naar Selm Wenselaers in gesprek met debutant Lisa Weeda.

Selm: Welkom bij Radio Debuut! Mijn naam is Selm Wenselaers en: vandaag een nieuwe debutant. Niemand minder dan Lisa Weeda! We gaan praten over haar boek *Aleksandra*, maar eerst geef ik heel graag het woord aan Michel Krielaars, NRC-journalist en zelf schrijver.

Michelle: Ja, dames en heren. Ik ben gevraagd om een laudatio te houden op het debuut van Lisa Weeda en daar ga ik gewoon nu mee beginnen. Dan richt ik me tot de schrijfster zelve. Dorigaja Lisa, heet dat. Dus Russisch voor 'Beste Lisa'.

Soms word ik door een schrijver gevraagd om in het openbaar iets over zijn of haar binnenkort te verschijnen roman te zeggen. En ik schroom dan een beetje. In de eerste plaats omdat ik op het moment dat ik die uitnodiging krijg nog niet weet wat ik van dat boek vind. Ik heb het tenslotte niet gelezen. En wat zeg je tegen een schrijver als je zijn of haar werk beroerd vindt? In jouw geval is dat anders. Jaren geleden besprak je op de website van Athenaeum Boekhandel mijn *Alles voor het moederland*, een non-fictieboek over het lot van de Russisch-Joodse schrijvers Vasili Grossman en Isaak Babel. En omdat die recensie me intrigeerde en je me bijna dwong tot het aangaan van een nog grotere intimiteit met mijn onderwerp alsof het een roman betrof, heb ik besloten op je uitnodiging in te gaan en ben ik je boek gaan lezen. Met enige huiver, zoals je begrijpt, omdat het thema me in eerste instantie veel te groot leek voor het debuut van een Nederlandse schrijver.

Je roman *Aleksandra* begint als een journalistieke reportage aan de grens van Oekraïne en de volksrepubliek Loegansk, tijdens die nog altijd sudderende burgeroorlog. Niets bijzonders, zou je zeggen. Maar al gauw merkte ik dat de verteller op zoek was naar een familielid, naar haar oom Kolja, die in 2015, het tweede jaar van de oorlog, spoorloos verdween. En toen liep de verteller ineens een mijnenveld in en begon de roman pas echt. Dat echte was de imaginaire wereld van het door jou genoemde Paleis van de verloren Don Kozak. Een enorm gebouw dat me sterk deed denken aan het nooit gerealiseerde, megalomane Paleis van de Sovjets, dat in de jaren '20, '30 op de plaats in Moskou moest komen waar tegenwoordig de Christus Verlossers Kathedraal staat. In dat Paleis, van die verloren Don Kozak, is op iedere verdieping een ander hoofdstuk uit de geschiedenis van je familie in de Sovjet-Unie te vinden. Al je familieleden zijn in die toren van Babel, zoals je dat zelf noemt, en in die geschiedenis aanwezig, zoals ze dat ook in *Het einde van de Rode mens* zijn, dat meesterwerk van de ook door jou en mij bewonderde Svetlana Alexiëvitsj. Ze praten, schreeuwen, fluisteren, ademen het verleden en ze vertellen hun verhaal, kriskras door elkaar heen. En geen enkel moment is het storen of raak je in de war en als in de war raakt dan grijp je even terug naar die stamboom en dan zie je: oudoom Kolja, je komt bij een over-overgrootvader, over-over-overgrootmoeder, bij kinderen, bij neven, bij je eigen ouders uit. Het is eigenlijk heel makkelijk om te volgen.

Je voerde me mee door hun levens en vertelde over het lot van de Don-Kozakken in de Oekraïne ten tijde van de collectivisatie van de landbouw en de daarop volgende hongersnood, eind jaren twintig, begin jaren dertig. Je liet me die verschrikkingen herbeleven, zoals ik ze veertig jaar geleden voor het eerst tegenkwam in de memoires van de dissidente schrijver Lev Kopelev, die toen deel uitmaakte van zo'n Rode Brigade van zo'n afdeling bolsjewieken die het graan moest confisqueren bij die arme boeren om dat graan naar Moskou te brengen, waar de arbeiders in de fabrieken moesten worden gevoed. Dat stond allemaal in het kader van de opbouw van de communistische samenleving die uiteindelijk heel erg in de verte eindelijk zou leiden tot het socialisme. En die Kopelev pakte de boeren hun graan af en sleepte hen voor een trojka, zo'n driemans-rechtbank. En dan joeg hij ze ook nog eens de treinwagons in die hen deporteerden naar verre,

onherbergzame oorden. Je leest het bij jou. Je leest bij jou ook, dat er voor die achterblijvers nieuwe landbouwmachines en tractoren werden aangesleept, waarmee ze de Sovjet-Unie moesten helpen opbouwen. Even was bij die mensen hoop. Maar die verdamppte spoorstraks toen zij die niet volgzzaam genoeg waren, alsnog werden gestraft, als koelakken gestigmatiseerd en verdreven of geëxecuteerd. Die scènes behoren merkwaardigerwijze tot de mooiste uit je boek, misschien wel juist omdat je ze zo gewelddadig hebt neergezet en er toch in slaagt ze in een onschuldige, sprookjesachtige sfeer in te bedden. De onschuld van de slachtoffers, de naïviteit, dat zit er heel erg goed in.

Je vertelde alles zo indringend en waarachtig dat ik soms vergat dat ik in een roman was beland. Dat het bijna was alsof ik er zelf in stond. Je verhaal tilde me op uit mijn leesstoel en sleepte me dat Paleis van de verloren Don Kozak binnen. Ik voelde de pijn die je personages hebben ervaren, ik leefde mee met het verlies van hun have en goed en besepte keer op keer hoe comfortabel ik het zelf heb met mijn huis, mijn enorme bibliotheek, mijn oosterse tapijten, mijn concertvleugel, mijn cd-collectie, mijn garderobe, mijn lieve vrouw, mijn pannen, mijn voedsel, mijn wijn, noem maar op. Ineens kon ik me voorstellen – en dat is echt dankzij jouw boek – hoe het moet zijn als iemand die alles wat-ie bezit, heeft opgebouwd, ineens moet afstaan, het wordt afgepakt.

Ook liet je me het landschap zien dat ik liefheb, hoe vaak heb ik niet met de trein of de auto door dat landschap gereden? En heb ik dat zwaaiende koren gezien en die rode horizon? Aan het einde, onderweg van Kiev naar Odessa, of van Kiev naar het oosten, naar Loegansk, waar jij bent geweest. Ik was op zoek naar de waarheid over mijn schrijvers, een waarheid die ik nooit zal vinden, omdat zij niet te vinden is, zo absurd en bijna ongeloofwaardig is zij. Ook dat heb je neergezet.

En dan is er je grootmoeder, die door de nazi's naar Duitsland werd afgevoerd en op het nippertje overleefde. Aan haar heb je volgens mij al die verhalen te danken. Zij vertelde je wat er was gebeurd, zij hield de geschiedenis voor haar kleindochter levend, als een klein vuurtje dat aangewakkerd moest blijven zodat jij het weer kon doorgegeven aan anderen, aan je lezers, in dit geval. Om op haar beurt, ja, toch tevreden te zijn. Want jij moest het bewaren.

Heel knap en organisch wissel je de gebeurtenissen uit het verleden af met die in het heden. Dat vond ook knap, ik zei al: het begint als een journalistieke reportage. 'Verteller gaat naar een grenspost, wordt niet doorgelaten, zit daar vast, wordt geconfronteerd met oorlog.' Je weet dat journalistieke... je komt al heel snel in die roman en dan wissel je dat verleden af met het heden alsof het iets heel natuurlijks is. Je laat ook die rebellen Loegansk zien, zonder mededogen met ze te hebben. Je laat zien dat ze ordinaire gangster zijn. Belust op plundering en mishandeling, sadisten, al dan niet aangemoedigd door Moskou. Dat laat zien dat mensen, waar dan ook, als ze eenmaal de vrijbrief hebben om geweld toe te passen, op wie dan ook, ze dat ook doen. Dan is beschaving ver te zoeken. Tegelijkertijd laat je ook de naïviteit en goedgelovigheid van hun slachtoffers zien, of het nu Oekraïeners, Russen, Tataren, of Don-Kozakken, zijn. Mensen die zich niet kunnen voorstellen dat mensen hun zo'n geweld kunnen aandoen. Zulke mensen zijn eigenlijk wij, die hier in het brave Nederland zitten. Wij kunnen eigenlijk nooit voorstellen dat een ander zo ongelooflijk wreed kan zijn. Behalve als je er zelf midden in staat. Laten we hopen dat het jou nooit gebeurd.

In je boek wordt geschiedenis literatuur en literatuur geschiedenis, alsof beide niet zonder elkaar kunnen bestaan. Alsof de literatuur de geschiedenis lichter en acceptabeler kan maken voor de slachtoffers. En omgekeerd: alsof de geschiedenis de literatuur nodig heeft om geloofwaardig te blijven. Want alleen de verbeeldingskracht van een schrijver kan het waargebeurde inzichtelijk maken en het kwaad verteerbaar. En dat is jou, Lisa, meer dan gelukt. Waarvoor ik je dankbaar ben.

Maar dan nu mijn vraag, want wat ga je na dit persoonlijke boek schrijven? Blijf je in de Sovjet-Unie, blijf je bij je verdwenen familieleden? Heb je nog meer verhalen te vertellen? Of ga je het verhaal elders zoeken? Ik ben zeer benieuwd.

Lisa: Ten eerste: dankjewel, Michel. Heel fijn. Fijn om te horen! Ook al schrijf ik soms snedige stukken over andermans werk, zoals over jouw non-fictieboek waar je het in het begin over hard. Ja, ik kijk zo op tegen

wat je doet en weet en kan en uit een hoge hoed weet te toveren en hoeveel feiten je kent. Het is echt, ja, bewonderenswaardig en om jaloers van te worden. Zo interessant. Wat ik hierna ga doen... ik heb een uitnodiging gekregen om naar Loegansk te komen. Naar het oorlogsgebied, om naar mijn oudtante Nina, die ook in de roman zit, te gaan. Om haar te bezoeken. En dat wil ik graag doen, maar ik weet niet zo goed wanneer. Ik weet niet op welk tijdsbestek dat precies kan, maar het liefst zou ik in het voorjaar daar heengaan om te gaan kijken. Mijn andere plan, ik heb altijd meer dan een... plannen... plans? Ik wil heel graag door de voormalige Sovjet-Unie reizen om Sovjet-paleizen vast te leggen. Die er nog zijn. Cultuurpaleizen, huizen van cultuur, huizen van arbeiders. Dat dan samen met een fotograaf, hoop ik. Dat lijkt me ontzettend interessant. Verder komt er denk ik een vader-dochterroman aan, wat iets heel anders wordt, over de andere kant van mijn familie, over Schiedamse jeneverneuzen en echte volkscultuur. Dat is een heel andere zoektocht waar ik heel veel zin in heb.

Michel: Leuk. Topplannen! Kon ik maar met je mee, naar Loegansk.

Lisa: Ja, kom maar hoor! Dat is goed. Beetje gevaarlijk.

Michel: Naar die cultuurhuizen. Ja, misschien, misschien.

Lisa: Het lijkt mij echt te gek. Mag ik ook nog een vraag terugstellen, Selm? Of stelen we dan..?

Selm: Zeker!

Michel: Ja, ik weet helemaal niet wat we nu mogen doen.

Selm: Lisa mag zeker nog een vraag terugstellen.

Lisa: Wat is jouw volgende project?

Michel: Ik wil eigenlijk, zoals jij met die cultuurhuizen bezig bent, wil ik eigenlijk een soort geschiedenis van Rusland gaan schrijven aan de hand van alle boeken die ik sinds mijn kindertijd over Rusland heb gelezen. Ik wil het misschien doen aan de hand van een reis langs de Wolga. Kijk, ik ben natuurlijk ooit begonnen met *Mikhail Strogoff*, *De koerier van de tsaar* en vervolgens Tsjechov en vervolgens het andere. Dan wil ik eigenlijk een soort... ik heb laatst een heel mooi boek gelezen van Irene Vallejo, dat is een Spaanse classica, dat heet *Papyrus*. Die schrijft een geschiedenis van papyrus, als schrijfmiddel voor de klassieken. Zij beschrijft hoe die klassieken, die Romeinen, met papyrus omgaan. Maar eigenlijk is het haar persoonlijke verhaal. Dat is een plan. Ik wil ook een plan schrijven over mijn eigen – mijn moeder is laatst overleden, zij is heel oud geworden, 96. Die heeft een heel raar leven achter de rug en het is allemaal zo raar dat je het niet geloofd, zo absurd is het allemaal. Ik ga dat denk ik ook eens opschrijven, in de vorm van haar delier dat ze had op haar sterfbed, waarin ze zulke rare dingen riep. Dat is ook een plan. Dus ik heb twee boeken die langs elkaar lopen.

Lisa: Wauw, klinkt allebei heel mooi. Ik kijk er heel erg naar uit.

Michel: Ik wil natuurlijk heel graag Rusland in, maar het kan niet door die corona. Dus het is maar wachten.

Lisa: Ja, vervelend.

Michel: Er sterven drieduizend mensen per dag aan die ziekte, op dit moment. Het is bloedlink. Je moet daar natuurlijk niet in een ziekenhuis terechtkomen, want dan word je als je eenmaal bent overleden aan stukken gehakt en dan worden je organen verkocht want dat kan daar allemaal gewoon.

Lisa: Godverdorie. Nou, dit lijkt me wel een goeie...

Michel: Nou, goeie afsluiter. Kom eens naar Amsterdam, laten we elkaar in levende lijve ontmoeten, dat lijkt me heel erg leuk.

Lisa: Dat is goed, dat lijkt me leuk. Dan zeg ik voor nu 'paka-paka'.

Michel: Paka-paka. Dag.

Selm: Dag Michel, heel veel dank. Lisa, voor jouw prijs moet dit boek natuurlijk gepromoot worden, he? In ieder geval proficiat, het is een ongelooflijk straf boek. Ik ben zelf historicus, dus ik kan het geschiedkundige ongelooflijk appreciëren. Ik heb ook een familie, een familiekronek is fantastisch, maar ook het persoonlijke wat je er in verwerkt. Maar het boek moet nog gepromoot worden, wat ik zei, wat ga je doen? Waar ben je allemaal te zien? Hoe verloopt het?

Lisa: Nou, voorlopig verloopt het redelijk goed. Er was een interview in *De Morgen*, in België eind oktober stonden er vier pagina's in de krant. Dat was een heel fijn begin, ik mocht bij Radio Kunststof te gast zijn, waar ik ooit stage liep. Dat was fantastisch. Allerlei podcast-dingen. En er komen – als niet alles in lockdown gaat, waar ik erg bang voor ben – dan is er nog een hele maand vol met bezoeken, boektours, boekwinkel-tours en festivals. Dus eigenlijk alles. Daar heb ik superveel zin in. Het boek krijgt heel veel aandacht. Vandaag hoorde ik dat het in Uden 'boek van de maand' is. Ik dacht: als je Brabant hebt bereikt dan heb je alles toch uitgespeeld, dat lijkt me fantastisch. Hetzelfde bij Savannah Bay, in Utrecht en ja, bij de Donner stond het in de top 10 afgelopen dinsdag. Dus het gaat best oké, voor nu. Geen idee hoe dat gaat met romans, dit is mijn eerste boek, dus ik heb helemaal geen kennis van hoe dat verder verloopt. Maar voorlopig gebeuren er alleen maar dingen waar ik van droom. Dat is heel fijn.

Selm: En je droomt hier al lang van toch? Dit verhaal begint in 2013? Klopt dat?

Lisa: Ja, in 2013 begon ik op de kunstacademie beeldonderzoek te doen. Naar het Ostarbeiter-verleden van mijn oma, omdat ik geen zin meer had om te schrijven en dat ik graag mijn documentaire-kant wilde onderzoeken, mijn beeldende kant. Ik wilde weten of ik überhaupt iets in elkaar kon zetten, als het ging om verhalen vertellen. Dat liep helemaal uit de hand. Ik kwam er ineens achter dat er heel veel dingen waren, heel veel verhalen en dat mijn oma een veel grotere geschiedenis had. Maar ik was tegelijkertijd ook nog aan het studeren, dan heb je allemaal andere vakken. Tegen mijn eindexamen aan, in 2015 denk ik, toen ben ik die familiegeschiedenis, of in ieder geval die Ostarbeiter-geschiedenis, helemaal gaan uitzoeken. Toen ben ik ook haar steeds meer gaan interviewen en ook familiefoto's, familie verhalen nog meer gaan verzamelen. Langzaam werd dat steeds groter en groter. Toen ik aan het afstuderen was, raakte er een oom vermist. Die raakte zoek. En ik had als cadeau van mijn moeder gekregen dat ik naar Odessa ging, voor mijn afstuderen, maar nog tijdens mijn afstudeerjaar. Dus ik ging in mei daar naartoe. Toen was hij, ja, sinds maart vermist. En die oorlog kwam steeds meer onze familie binnen. Ik was in dat land en in Odessa was er niks aan de hand. Iedereen was rustig en gezellig, de zon scheen, het was 35 graden. Ik ging naar de Datsja van mijn oom, aan de zee zit een andere oom. De dag dat ik afstudeerde – die oom was nog steeds zoek – waren mijn ouders heel raar, heel vreemd, heel stilletjes. Ik dacht wat is er aan de hand? Er klopt iets niet. Het was een hele feestelijke avond. Ik hield een performance waarbij ik acht wodka-shots in een kwartier opdronk. De rituelen van wodka drinken van onze familie presenteren als afstudeerperformance. De volgende dag belde mijn moeder me dat die oom was gevonden... dood en gemarteld. Toen heb ik daar heel lang over nagedacht en gelezen en gepraat met mijn familie voor zover dat kon, over die oorlog en over die situatie in Oekraïne. En toen tegelijkertijd was ik aan het terugkijken in die geschiedenis van mijn oma en van die Koelakken en de collectivisatie en de Don-Kozakken en wie dat in godsnaam waren. Want dat was een soort bijzinnetje van mijn oma, meer was het niet. Toen heb ik geprobeerd daar steeds meer over te schrijven dat was eerst heel erg non-fictie, vooral, heel veel beeldresearch, heel veel research... en op een gegeven moment, ik denk afgelopen kerst, was er opeens een verhaal dat veel meer over de Donetsbekken ging en steeds dat goed en kwaad en welke kant kies je nou in de geschiedenis? Hoe werkt dat? Hoe cirkelt dat om onze familie heen, maar ook hoe beweegt dat in dat land en hoe zit dat eigenlijk in elkaar? En in de tussentijd ben ik eigenlijk gewoon steeds meer daar heen gaan reizen en er heel veel dingen over gaan lezen en bekijken. Zo begon het. 2013 dus. Zeven à acht jaar, heb ik hier op gewacht.

Selm: Ja, en in al die tussentijd heb je natuurlijk ook een chapbook geschreven bij Wintertuin, heb je die VR-installatie gemaakt. Hoe verhouden die zich tot dit boek?

Lisa: Ja, de drie projecten die ik heb gedaan, dus inderdaad *De benen van Petrovski*, die novelle-chapbook... *ROZSYPNĚ*, de VR-installatie over MH17 vanuit Oekraïens perspectief gezien, van een oude vrouw die in het dorp Rozsypne woont. En een fotoboek heb ik ook nog gemaakt met Robin Alysha Clemens, een fotoboek over een ex-dakloze en ex-verslaafde community in Oekraïne in het westen, in de buurt van Lviv. Dat ging allemaal over Oekraïne, dus ik kwam daar steeds terug en ik hoorde steeds meer vreemde verhalen. En ook dankzij het maken van de VR-installatie, waarin je iemand met een bril op, op 12 vierkante meter, in een hele andere wereld zet omdat-ie die bril op doet en dan overal naartoe kan worden, ja, geteleporteerd is een beetje een gek woord, maar dat is wel wat er kan. Zo kon ik ook verhalen vertellen, heel erg uitzoeken, dat was prettig, van: welke vormen kan je nou eigenlijk nog meer gebruiken? En tegelijkertijd kon ik, omdat het over Oekraïne ging en over de Donbass, kon ik heel goed onderzoek doen naar al het beeldmateriaal wat er over te vinden was en dat was heel fijn. Ik kwam heel dichtbij dat gebied, dus alles heeft wel geholpen of zo, het waren echt kleine stappen die ik nodig had om een soort van totaal te bouwen en überhaupt voet aan de grond te krijgen voor dit boek, want het was zo complex om te vertellen.

Selm: Nou ja, het boek heet Aleksandra. Je hebt het opgedragen aan je grootmoeder en ik ben benieuwd naar de relatie die je met haar hebt en hoe die interviews verliepen.

Lisa: Stug. Heel stug. Zij had helemaal geen zin in het begin. Zij dacht: daar komt mijn kleindochter weer met die... Ik had zo'n audioapparaat bij me. Zij vond dat helemaal niks in het begin. Zij vond dat echt niet fijn, zij wilde daar niet over vertellen en het verleden is voor haar natuurlijk al echt heel erg lang geleden. Dat is echt lang geleden. Zij is 97 op dit moment. Zij was echt een tweede leven begonnen in Nederland. Ineens komt je kleindochter je vragen: 'Hoe was het eigenlijk voor 1942? Wat was daar? Hoe was het met de familie?' Maar langzaam begon ze wel te snappen... waarom het nodig was, waarom ik het wilde weten. Niemand anders was ermee bezig en ik was erg geïntrigeerd, als kind ook al, door de oorlog, dus ik heb bijvoorbeeld op mijn 10^e een spreekbeurt gehouden over de Holocaust, op school. Dat slaat natuurlijk nergens op, maar ik was heel erg gefascineerd door die tijd en die gruwelijkheid en hoe mensen dingen elkaar aan kunnen doen en hoe dat werkt. Dus hoe meer ik leerde over haar tijd, hoe meer zij snapte dat ik meer wilde weten en toen ging ze ook wel meer vertellen. En mijn band met haar is ook goed en warm en liefdevol. We zijn ook wel echt goed met elkaar, dus dat hielp. Ze snapt ook wel waarom ik het wil, denk ik, inmiddels. Hoop ik. Ze is het nu aan het lezen, dus dat is echt heel spannend.

Selm: Hoeveel uren geluidsmateriaal heb je van haar?

Lisa: Veertig uur? En ook berichtjes van mijn moeder. Dan was mijn moeder op visite en zei mijn oma nog niets, dan kwam dat ook naar mij toe, of een appje of een video, of een spraakbericht, bijvoorbeeld. Wel echt veel. Maar ook dat ik bijvoorbeeld onderzoek deed naar die deportatietreinen waar zij in heeft gezeten van Oekraïne naar Duitsland en dat ik haar foto's liet zien om maar een beetje haar geheugen op gang te krijgen. Dan kwam er echt wel meer, dan kwamen er meer verhalen, dan kwam er meer materiaal en meer herinneringen. Die herinneringen waren natuurlijk helemaal niet fijn, die waren verschrikkelijk. Dat ik vroeg: 'Met hoeveel meisjes zat je in die wagon?' Dan zag je haar denken... '60 of zo'. Dan probeerde ik me voor te stellen: hoeveel is dat dan? Hoe groot? Hoe werkt dat? Toen ging ik op reis naar Oekraïne, want ik ben per schip en trein haar deportatieroute en haar route naar Nederland helemaal achterstevoren teruggereisd. In 2018. Toen stonden er op een gegeven moment in Oekraïne alleen maar van dat soort wagons langs het spoor. Dat is zo gek, dat zit niet in de roman, dat is natuurlijk hartstikke cliché en melodramatisch, maar dat beeld is wel... Dat is zo gek, dat je dan terugreist en dat je opeens die wagons ziet staan waar je oma dan in heeft gezeten. Niet zo een maar wel het gevoel was dan heel erg aanwezig, ineens.

Selm: Ja... maar je hebt je oma dus heel lang geïnterviewd, je bent op reis geweest, je hebt een hele boekenkast met boeken van Michel er in, geloof ik. Dan leidde dat tot een hele *dense* roman, maar het is in de eerste plaats een roman, opgehangen aan feiten. Een aantal zaken kleur je zelf in, je geeft smaak, je

brengt fictie... Hoe verhoudt die fictie zich tot dat wat nog geweten is, tot de herinneringen van je oma, tot dat wat je kon vinden? Vond je dat makkelijk?

Lisa: Er is heel veel ingekleurd. Ik vond het echt verschrikkelijk, omdat je heel erg aan de haal gaat met de werkelijkheid en je zoekt ook naar een beeld dat herkenbaar blijft. Maar ik had wel een grotere wereld nodig om het sentiment in te kunnen stoppen, wat ik wilde overbrengen. En daarvoor was dat paleis ideaal, dus ik was tegelijkertijd een onderzoek aan het doen naar het paleis van de Sovjets dat dus nooit is gebouwd. Ik was gefascineerd door dat gebouw, ik dacht dit kan niet, dit is een grap. Dat dacht ik toen ik het voor het eerst vond. Een kathedraal opblazen om een gigantisch bouwwerk, het grootse bouwwerk van toen de wereld, te kunnen bouwen. Dat mislukt door de oorlog, Stalin gaat dood, Chroesjtsjov komt aan de macht, er ligt in 1960 een gigantisch zwembad midden in Moskou en na de val van de Sovjet-Unie is dat weer weggehaald. Daar is nu een kathedraal van Christus de redder, daar ben ik in geweest. Echt een verschrikkelijk lelijke, kitscherige kerk, ontzettend interessant. Ik wilde gewoon... ik had een wereld nodig om inderdaad weg te trekken van die non-fictie. Want ik zat vast in een soort van die kabbelende 'ja, mijn oma wordt gedeporteerd en de Koelakken moesten hun land afstaan' maar er was geen wereld waar ik hun allemaal in kon stoppen. Tegelijkertijd was ik de Virtual Reality aan het maken, waar ik je gewoon midden in een wereld zet, je zoekt het maar uit, en dan knip ik gewoon en dan is er een andere scène. Ik kon alles met elkaar combineren daar en werelden mixen en dat ging me supergoed af. Dus ik zat een VR-installatie te maken waar een Oekraïense vrouw aan een graf zit, een typisch Oekraïens graf met een bankje, een hek eromheen, een bankje naast het graf en mooie Oekraïense gigantische grafkransen. Je keek dan naar die vrouw vanaf het gangpad van de MH17. Die twee dingen kon ik tegelijkertijd in VR zetten. Beeldend denken gaat me soms veel makkelijker af dan schrijvend denken, denk ik. Tenminste, dat duurt gewoon altijd heel lang, ik ben niet heel snel. En pas toen dacht ik, oké, ik kan het ook anders doen. Ik kan ook eigenlijk een VR-space bouwen, waar ik alles in kan stoppen en dan zoeken ze het maar uit met zijn allen in die ruimte en dan kunnen we wel bewegen. Dat was een soort van adaptatie, een soort van versie van dat paleis. Dat voor mij in ieder geval zoveel zegt over die Sovjetgeschiedenis. Over die grootheidswaanzin en over die fascinatie om beter te zijn dan het westen. Een bouwwerk maken waar iedereen zich op kapot werkt. Terwijl dat zo irreëel was. Er was, om dit te kunnen bouwen, volgens mij 15% van de hele cementproductie van één jaar uit heel de Sovjet-Unie nodig. Ik weet niet, maar dat gaat dan toch gewoon niet? Waarom ben je dat dan nog... wie zegt daar dan ja op? Waarom heb je überhaupt in die periode allemaal ja gezegd? Waar was iedereen ja op aan het zeggen de hele tijd? Dus dat paleis was te gek, want ik kon overal... Als ik een deur open deed, zoals in VR, dan kan er ineens iets anders zijn. Dan was er ineens een poort. Ik weet dat dat natuurlijk ook in boeken gebeurt en dat ik ook zulke boeken las, maar dat ik helemaal niet... Het duurde zo lang voordat ik zelf die klik had. Dus die fictie was geweldig. Om die fictie te vinden om een paleis binnen te stappen waar Nikolaj, de vader van mijn oma, in een hele grote bak met graan op haar aan het wachten is, eigenlijk. Ja, dat was te gek. Dat ik een deur open kan trekken en dat er een verhoorkamer achter zit. Toen kwam alles samen en in die fictie kan ik alles gaan doen, want dan maakt het niet meer uit.

Selm: Precies. Je kan jezelf zien, in een taxi zitten, met Lenin in gesprek komen, herten strelen.

Lisa: Dat was echt geweldig.

Selm: Fantastische scène. Je gebruikt ook de broodkist van je oma als een kapstokje om verhalen in onder te brengen. Dat doe je inderdaad heel slim, je gebruikt het paleis, die broodkist, je vermengt het historische met een hedendaags verhaal. Met de opstand in Loegansk. Hoe heb je het allemaal bij elkaar gesmeed, of wanneer is het allemaal bij elkaar gevallen, bij elkaar geklikt?

Lisa: Met dat paleis. Ik wilde mijn overgrootvader Nikolaj, het romanpersonage... die moest ergens zijn. Die was wel af en toe in de randen van het verhaal, de vader van Aleksandra was hij. De boer die zijn land verloor. Maar hij was niet groot genoeg. En hij was degene die alles wist. Hij weet alles van de geschiedenis voor 1942. Hij kent de familie, hij kent het land, hij kent de molen, hij kent het graan, hij weet hoe de dieren bewegen en ik weet eigenlijk niks. Lisa het romanpersonage weet niets en die twee hebben een gemene deler en dat is die oma, die Aleksandra, die vrouw die wordt gedeporteerd. Dat jonge meisje van 18 dat

Nikolaj op de trein zet. Daarin dacht ik: oh ja, ik heb hem nodig man. Maar waar is hij? Waar hangt hij rond? Want ja... is dit nog een antwoord op je vraag? Ik weet het niet.

Selm: Ja, zeker wel. Het is een grote verbinding, het komt zeker allemaal samen. Ik kan me heel erg voorstellen dat je gedurende die zeven jaar op drift raakte, je zo verloor in al die verhalen, die actualiteit die je ook nog eens heel kort op de huid zat.

Lisa: Ja, heel erg. Ik heb zelfs een tijd alleen maar geschreven over de architect van het paleis, Boris Iovan, een man uit Odessa. Een fascinerende architect die heel veel projecten heeft gedaan die soms een beetje mislukte en ook best wel succesvolle dingen heeft gedaan. Hij woonde in een gebouw aan de Moskva-rivier in Moskou, recht tegenover de plek waar het paleis zou worden gebouwd. Hij keek dus vanuit zijn studio elke dag naar die bouwput. Ik dacht dat kan... dat moet toch de hel zijn, dat je daar dan zit. Hij werkte samen met twee Russen, want hij was een Joodse Oekraïner en hij werkte met twee – als ik het goed heb – Vladimirs samen. Met zijn drieën hadden ze dan zo'n wedstrijd gewonnen om dat paleis te ontwerpen en dat ging op een gegeven moment wel gebeuren. Maar het gebeurde dus niet. Toen dacht ik: maar wat moet die man wel niet mee hebben gemaakt? Want de maquettes werden ook vertoond op de Wereldtentoonstelling en toen ging ik over de Wereldtentoonstelling in 1937 in Parijs schrijven, en over die in New York. En in die van Parijs in 1937 – als ik het goed heb – werd *La Guernica* vertoond in het Spaanse paviljoen, wat natuurlijk gaat over die fascistische aanslag op Guernica. Toen dacht ik ineens, alles kwam samen. Daar stonden het Sovjet-paviljoen en het paviljoen van de nazi's recht tegenover elkaar, er stond langs de Seine een (volgens mij) homo fascisticus, een of andere gast op een paard. Heel lelijk beeld. Die laan waar die paviljoenen van de Sovjets en de Duitsers stonde, heette de Laan van de vrede. Ik dacht, nou breekt mijn klomp. Precies op het bordes dat daar weer op uitkeek, maakte Hitler in 1941 of '42, samen met Speer, zijn huisarchitect, die een heel groot paleis wilde bouwen, een foto. Ik dacht, dat kan niet. Dus ik was helemaal in die geschiedenis met Boris Iovan, bij *La Guernica* aan het kijken en we wandelden samen door dat paleis en hij liet mij zijn studio zien aan de overkant. Maar toen dacht ik, die man hoort hier helemaal niet, waarom is hij hier? Dus ik heb zo maanden doorgebracht met deze architect. Ik weet wat voor stropdassen hij draagt, ik weet wat hij eet, ik weet dat hij een buurmeisje had met wie hij veel praatte, ik weet dat het gebouw waar hij in woonde langzaam leeg is geraakt tijdens die *great terror* periode van Stalin. Maar dat is echt een heel ander project, dat was een heel anders iets. Dat ligt nu gewoon ergens in mijn Google Drive, allemaal bestanden met hem. Dus ik raakte wel vaak de kluts kwijt. Dan zat ik in mijn eentje nachtenlang alles van Boris Iovan, allemaal boeken te bestellen, die ik helemaal niet zo goed begreep. Alleen maar bibliotheek rare Russische dingen, allemaal prinses van dat paleis. Ik heb bouwtekeningen en bouwverslagen uit 1941 die uit Letland werden opgestuurd per post, die helemaal mooi ingeseald zijn. Ik heb postzegels waarop het paleis van de Sovjets staat, maar het was uiteindelijk een familieverhaal en ik had alleen het paleis nodig als een soort eenheid van tijd plaats en handeling waarin ik mijn overgrootvader kon ontmoeten en mijn oma ook weer thuis kon brengen, misschien. Dat is denk ik wat het uiteindelijk is geworden.

Selm: Mooi, wat je over architectuur verteld. Hoe dat eigenlijk die 20^e-eeuwse geschiedenis ook heel erg domineert, die architectuur die verpletterd, die mensen stuk maakt. Je zei over die betonhoeveelheid die men alleen al nodig had om het gebouw neer te zetten, maar ook al die mensenlevens die ingezet werden. Of die ook niks waard waren. Dat maak je ook invoerend, gewoon de vluchtigheid, de mens die komt en gaat en die elkaar het vooral moeilijk maakt. Heb je daar soms van wakker gelegen? Want het is heel emotioneel, het zijn hele heftige verhalen. Het is dat ze zo prachtig zijn neergeschreven, maar het is een diep tragische aaneenschakeling van verhalen. Houdt het je uit je slaap? Kijk je er getormenteerd naar?

Lisa: Je denkt wel veel na over, hoe ver laat je mensen gaan? Volgens mij is dit nog een vrij vriendelijke versie. Ik moest onlangs heel veel nadenken over Nino Haratischwili en het tweede boek van haar dat vertaald is in het Nederlands, *De kat en de generaal*. Daar zit een verkrachtingscène in, die duurt zes pagina's. Dat gaat over Georgië. Dan denk ik, het valt alleszins mee, wat ik aan het doen ben. Dat is zo verschrikkelijk en zo diep, diep duister wat zij doet in dat boek. Zelfs als je Isaak Babel leest of Grossman, denk je: o, dit valt nog wel te bezien. Het gaat wel. Maar ik lig wel wakker van... Ik heb heel lang na moeten denken over hoe Nikolaj en zijn beste vriend Oleg een paard moeten doden. Een paard moeten doden op

een manier die beklijft dan toch, want dat wil je. Je wil dat de lezer dat voelt. Dat het paard naar het bos wordt gevoerd door zijn Don-Kozakken heerser. De man die heeft geleerd van de paarden te houden en dat je zonder paard niets bent, die dan als allerlaatste offer in een verschrikkelijke tijd zijn vriend met een botte bijl een paard in zijn hoofd laat slaan. Ja, hallo. Dat zijn wel dingen waar ik heel lang over heb gepraat met mensen en heb geprobeerd en herschreven en herschreven en herschreven. Net als die scène in de trein waarin Aleksandra op het perron staat tot het moment dat zij echt die trein in moet. Die scène, die lag er al sinds 2014, maar dat duurde zo lang om te zorgen dat het humaan was maar niet humaan. En dat zij meisje bleef en dat Aleksandra echt een jong meisje is, er zijn ook andere meisjes, die helemaal niet weten waar ze heen gaan. Ja, van die stukken heb ik wakker gelegen. En zeker de lijn van de oom die uiteindelijk – ja je weet al vanaf het begin van het boek dat hij dood is. De lijn van die oom heb ik heel lang uitgesteld, want ik wilde daar heel lang al over schrijven maar dat was zeer complex. Ook omdat die realiteit zo nieuw is. Die is er nog, die is er elke dag. Die is niet weg. Er is nog steeds een oorlog en dat was heel... Dat is glad ijs. Tenminste, ik denk dan ik ben op glad ijs aan het gebeven, want ik kan niet... ik weet niet zo goed, in verhouding tot andere geschiedenis waar je heel erg over kan lezen en waar je echt heel veel over kan consumeren en waar je zo lang van zoveel verschillende kanten – ook al is het geschiedenis en met perspectief en wie vertelt wat en waarom – maar daar kan je langer naar kijken. Hier dacht ik: oei, die oorlog is zo vers en de dood van mijn oom in de werkelijkheid is vers en nu ga ik in een boek een man vermoorden. Dat is een intense onderneming en hoe zorg ik dat dat niet een soort, hoe heet dat nou? Je hebt daar een woord voor... dat dat geen *cruelty-porn* wordt. Hoe kan ik ervoor zorgen dat niet alles wordt van 'haha, hier komt weer een stukje gruwelijkheid, kijk! Daar gaan we weer.' Ik was daar erg naar op zoek, van hoe laat ik zien dat het zeer complex is om daar te wonen? En om daar familie te zijn van elkaar als je andere dingen geloofd en als je andere dingen wil voor een land of als je bloedbroers- en zussen de rug toe keert of niet en andere keuzes maakt. Dat duurde wel heel lang. Die scènes zijn het meest vers, qua hoe vaak het geschreven is. Daarna dacht ik, nou is het wel leuk, maar hoe vertellen we een verhaal over Oekraïne? Want Oekraïne is een ontzettend complex land, die geschiedenis had nog veel breder verteld kunnen worden in de roman, maar ik wilde niet mijn familieleden in een dialoog de hele tijd in dialoog dingen aan elkaar laten uitleggen. En ik was gefascineerd door het Don-Kozakkenhart. Het symbool van de Don-Kozakken, met de pijl in de rug. En ik dacht, laat hen het dan maar doen. Laat die herten maar vertellen. Laat die herten er maar zijn. Laat ze maar proberen totaal machteloos te waken over die familie. Die helemaal uit elkaar valt en steeds weer verliezen heeft en laat hen maar de wijsheid hebben over dit land en over de geschiedenis en wat er is gebeurd op die grond. Laat ze maar een beetje *fore-shadowing* doen. Van: nou ja, jongens, het zal wel weer niet gezellig worden. Die ficties kwamen echt pas heel laat en dat zijn wel dingen waar ik heel lang... ja wel nachten wakker van heb gelegen. Echt wakker. Dat ik dacht wat dramatisch, nu lig ik gewoon te malen over een verhaal. Maar dat was denk ik wel een goed teken, want dan breek je wel ergens doorheen.

Selm: En dat het je niet loslaat, blijkt ook wel uit je nieuwe tattoo, begrijp ik.

Lisa: Ja, ik heb achter mijn oor het Don-Kozakkenhart laten tatoeëren door een van mijn beste vrienden. Dat was een erg intieme middag. Met stick'n'poke. Dus echt met een kleine naald, met de hand. Dus zij heeft dat helemaal overgetekend en... het is een vrij radicale manier om iets af te sluiten geloof ik, maar het voelt wel goed. Het is wel mooi om daar ergens iets van te bewaren. Ik heb natuurlijk een boek maar dit was wel fijn om dat een beetje in ere te houden. Ik vraag me wel af of ik nog in sommige landen naar binnen mag, maar dat zien we dan wel weer. Dan doe ik wel een coltrui aan en dan zien we wel.

Selm: Wat betekent het voor jou? Het hert? Wat betekent het Kozak-sign voor jou?

Lisa: Nou, in de roman gaat het natuurlijk ook heel veel over welke vrijheid is van wie en waarom? En hoe kies je je vrijheid en kan je die kiezen? Soms zit je gewoon helemaal geplet tussen verschillende conflicterende ideeën. Of ben je toevallig de inwoner van een gebied waar je eigenlijk helemaal niet zo goed kan bewegen. Die Don-Kozakken, daar begon ik in 2013 wel over te lezen en een beetje onderzoek naar te doen en dat is een vrijbuitervrijgevochten-niet-heel-gezellig volk. Dat wel in dienst van de Tsaren vocht maar ook minder belasting betaalde, of geen belasting. Daar zit een heel sterke, trotse traditie in van 'laat je er niet onder krijgen' en dat vind ik heel mooi. Liever sterven dan slaaf worden, was volgens mij een

van de slogans. Dat is volgens mij wel... vind ik wel heel mooi. Ik denk dat dat zeker in dat gebied een extra laag geeft aan het verhaal, aan wat het betekent om uit zo'n geslacht te komen.

Selm: Je hebt ook een andere tattoo, toch? Van je grootmoeder? De naam van je grootmoeder?

Lisa: Ja. Met haar naam, in haar handschrift. Dat heb ik denk ik net toen ik begon met dit onderzoek laten doen. Mijn broer heeft het ook, op zijn biceps. We zijn naar haar huis gegaan en hebben gezegd: wil je je naam op een servetje schrijven? Zij dacht vast: die kinderen zijn helemaal gek geworden, maar goed dat is prima. Toen hebben we het samen laten zetten inderdaad, in Utrecht. Bij een man met een compleet onder-getatoeëerd hoofd, waar ik heel bang voor was. Dus het was sowieso een unieke ervaring. Ik kan het iedereen aanraden om ergens in het centrum van Utrecht bij een of andere enge kelder naar beneden te gaan en daar een super boze man met een getatoeëerd hoofd ... nee, daar zou ik niet heen gaan. Ik zou naar een andere plek gaan waar het schoner is en minder goedkoop. Ik denk dat dat verstandig is. Maar dat was wel een mooie ode aan haar. Toen droeg ik ook geen sieraden of zo, en ik wilde haar graag bij me houden. Dat kan op veel manieren maar ik dacht dat dit wel... Zij staat zo dichtbij, het is wel fijn om haar altijd bij me te hebben.

Selm: Zou je een stuk willen voordragen? Uit je boek?

Lisa: Ja, dat is goed. Even kijken. Hier... nou, dat wijst zich wel vanzelf. Hier komt er iets uit die broodkist waar jij het over had. Een foto. Een foto van Kolja.

'In onze familie zijn er meerdere Kolja's. Te veel om bij te houden,' vertelde Aleksandra. 'Bij het eerste bezoek aan Oekraïne, in 1973, was het erg verwarrend voor je moeder. Ik zal je zeggen wat ik toen tegen haar zei, onderweg, voor we het station binnenreden: dit zijn de Kolja's die je moet onthouden. Mijn vader, Nikolaj. Mijn broer, Nikolaj, roepnaam Kolja, jouw oudoom dus, Lisa. Jouw oudoom Kolja had tijdens zijn werk in de fabriek een van zijn vingertopjes afgezaagd, per ongeluk. Zijn kootje was eraf gevlogen, zo de werkvloer op. Het kon niet teruggezet worden. Toen ik met je moeder op dat perron stond, tussen al die familieleden, en er ook nog iemand veel te dichtbij en veel te hard accordeon stond te spelen, omhelsde zij Kolja als eerste, ze herkende hem aan zijn te korte vinger. Dan is er nog je Nederlandse oom natuurlijk, mijn zoon Nico. En dan is er je oom Kolja, de volle neef van je moeder, mijn kleine neefje, de zoon van mijn zus Nina.'

Op de foto uit de broodkist was Aleksandra's broer Kolja nog jong, een jaar of dertien. Hij had al zijn vingertoppen nog. De foto was een paar jaar na de oorlog gemaakt. Kolja zat schuin op een stoel met zijn handen op zijn schoot. Zijn zwarte shirt had een opgesteven kraag en zijn pikzwarte haren waren netjes gekamd in een strakke scheiding. Met een halve glimlach keek hij de lens in. Zijn irissen waren bijna helemaal zwart. Zijn houding, zo net mogelijk zittend op die stoel, paste helemaal niet bij zijn knokige jongensschouders. In de hoek van de foto, schuin boven zijn hoofd, stond iets in cyrillisch schrift, in hoekige kapitalen. De inkt van de letters was deels vervaagd. Ik kon alleen 'Sasja', de roepnaam van mijn oma lezen en legde de foto in haar hand. 'Als aandenken voor mijn zus Sasja,' las Aleksandra droog voor. Daarna legde ze de foto terug in de kist. 'Het was vreemd om hem daar te zien, op dat station,' zei ze. 'Het was alsof ik recht de armen van mijn vader in liep, zo erg leek hij op hem. Het was even alsof de tijd had stilgestaan, alsof het weer november 1942 was en hij daar altijd was blijven staan.'

Selm: Dankjewel. Lisa, je bent nu debutant maar je bent natuurlijk wel al een doorgewinterde... je bent al deel van de literaire wereld, al jaren. In verschillende verschijningsvormen, je performt, je hebt natuurlijk 'Mooie Woorden' als programmamaker. En Maxime Garcia Diaz, die ik eerder sprak, die had een vraag daarover. Die is ook net gedebuteerd en die vroeg zich af hoe jouw performen, jouw voordragen, hoe dat zich verhoudt tot dit boek. Tot het geschreven woord, of daar een heel groot verschil in zit, of je dat heel anders benaderd? Of dat je gewoon een andere schrijver bent op dat moment?

Lisa: Wauw. Nou, ik denk dat ik liever podiumperformances dan echt nieuw maak, dus ander werk. Dat is sowieso een tic. Ik wil niet zoveel hetzelfde doen. Ik vind het heel fijn om nieuwe dingen te kunnen maken

en daarin ook te zoeken naar iets dat echt op een podium werkt. Er zit hier in de roman een scène waarin ik heel veel wodka drink met familie. Dat werkt prima voor een performance denk ik, dat zou fantastisch werken. Dat lijkt me heel leuk ook, om meerdere keren live te doen. Maar een boek is wel... het is anders zoeken. Een boek is zo groot, die wereld is zo anders en ik denk dat het interessant is om juist op een podium te kijken naar hoe kan ik iets performen dat bijvoorbeeld na een kwartier klaar is, maar wel af is, of rond is geweest? Ik heb bijvoorbeeld met BrotherTill, met Mathijs een productie gemaakt in de lockdown. Een video, Halfslaap heet-ie, en ik heb daar een tekst voor geschreven, toen ingesproken. In mijn eentje in de kast, thuis, omdat we niet naar een studio konden. Dus ik stond onder een hele grote deken in de inbouwkast met die tascam, dat opname-apparaat, dat op te nemen. Hij heeft daar toen muziek onder gemaakt en vervolgens ben ik, toen we net weer een beetje naar buiten mochten, samen met hem een video gaan opnemen bij hem in de studio waar zijn broer Peter dan weer een video bij maakte. Nu ben ik bijvoorbeeld met Mathijs bezig om daar een performance van te maken. We hebben laatst voor het eerst live gespeeld, met zijn tweeën. Dus dan zet hij die hele productie ook om naar een of ander midi-apparaat, waar hij gekke knoppen op kan indrukken en weet ik veel. Liever dat, denk ik. Dat vind ik dan toch leuker. Ik vind het dan ook leuk om nieuwe dingen te maken. Dat ik dan zo die podiumperformance leuker vind en ik wil dan met Mathijs ook een groter werk maken. Het lijkt me heel interessant om te zien of ik dat kan, of we bijvoorbeeld een show van een uur kunnen maken en hoe dat zit. Daarin kan ik ook echt mijn andere fascinaties onderzoeken. Ik hou heel erg van hiphop, ik hou heel erg van geproduceerde muziek. En in de boeken ben ik denk ik ook veel langer bezig met iets. Je wil iets uittypen... heel lang mee bezig. Dus ik zie het echt als een heel andere hokje in mijn eigen makerschap. Ik zie het niet als twee dingen die te combineren zijn, of zo. In principe wel, omdat dat mijn hele praktijk is. Maar een boek vraagt ook iets anders, ik ben daar ook heel anders mee bezig. Ik ben nu bezig met nadenken over mijn volgende boek. Ik wil graag een boek maken over een vader die een dochter heel lang heeft gepushed om van alles te bereiken omdat hij zelf ooit op het kantelpunt van een carrière de mist in is gegaan. Of dat is mislukt. Omdat het een hele trotse en eerlijke man is geweest. En zijn dochter groeit hem voorbij op precies dat punt. Dat is wat ik weet en ik weet dat er in het verhaal een oudtante is van die man, die vader, of een overgrootmoeder, echt heel ver weg, een hele oude vraag, die ooit gasmunten heeft gespaard. Vroeger moest je munten kopen om gas mee te regelen, gas mee te kopen, zeg maar. Die vrouw heeft zoveel gasmunten gespaard tot ze haar hoofd in de oven kon stoppen. Dus ergens daar in zitten allemaal lagen. Dus die vader is dan bijvoorbeeld een depressieve vader, er zitten allerlei vreemde lagen van schuld en schaamte en verlies in die familie. En hoe kan je je als kind dan schamen om je ouders voorbij te groeien? Hoe werkt dat? En wat voor gekke verhouding heb je als je wil presteren voor je ouders? Maar dat duurt gewoon heel lang, ik ben daar al een half jaar over aan het nadenken en ik heb... nou, die vrouw heeft pas één munt gekocht, er staat nog bijna niks op papier. Ik ben dan gewoon heel erg aan het uitzoeken van waar zit het hem dan in? Dingen als schaamte en schuld en willen presteren liggen heel dichtbij elkaar, maar ook niet. En hoe verhouden een vader en een dochter zich tot elkaar en waar moeten ze dan weer naartoe? Want dat is bij mij vaak de grote vraag: waar zijn ze? En waar bewegen ze met zijn tweeën? Is het bijvoorbeeld tijdens een diner? Maar dan doe ik een beetje eenzelfde truc zoals in deze roman, dus dat wil ik eigenlijk niet. Dus dan wil ik een nieuwe vorm vinden. Dus dat is zoveel heel ander werk dan aan podiumperformances werken, denk ik.

Selm: Jij gunt jezelf die tijd? Je beseft dat dat tijd nodig heeft?

Lisa: Ja, ik heb echt nooit haast gehad en ik dank ook echt mijn redacteur op mijn knieën dat ik alle tijd op de wereld heb gekregen van haar. Zij is zo geduldig geweest. Dat is echt ontzettend fijn.

Selm: Volgende week bespreken we voort, ook met Maxime erbij, heb je voor haar een vraag?

Lisa: Oeh, ik zag haar afgelopen week bij Crossing Border optreden... zonder... ja, uit haar hoofd. Misschien is dit ook een podiumvraag, maar.... Ik dacht die poëzie leeft zo anders dan wanneer ik haar lees. *Het is warm in de hivemind* is natuurlijk ook nog niet zo lang uit en ik ken haar nog van toe zij een bewerking van 'Howl' deed, die echt te gek was, een aantal jaar geleden. Ja, misschien waar die liefde voor dat podiumperformance is begonnen? Dat zou ik wel willen weten.

Selm: Waar is die voor jou begonnen? Wil ik gelijk terugkaatsen, waar ben jij begonnen met optreden?

Lisa: Oh, wow. Je bedoelt letterlijk plekken? Op verschrikkelijke plekken. Voor zes mensen. Of dat ik heel zenuwachtig was en struikelde over mijn woorden. Ik heb echt heel veel moeten oefenen. O jeetje, dat was echt heel lang geleden. Dat ik in Haarlem bijvoorbeeld ging optreden bij kleine dingetjes of met zine-presentaties dingen ging doen. Heel veel getest, heel veel op mijn bek gegaan en heel veel rare avonden gehad.

Selm: Je bent niet echt in een vorm te vangen, of je laat je niet in een vorm vangen. Literatuur, VR, theater, je schrijft ook voor theater, je performet, je geeft ook les, dat is dan weer een heel soort ander praktijk. Wat is lesgeven precies voor jou? Wat betekent dat?

Lisa: Wakker blijven. Echt wakker blijven. Met jonge mensen werken. Nou ja, jong, ik ben 32, maar dan met jongere mensen. Ik heb net bijvoorbeeld een hele week lesgegeven in Breda bij audiovisuele makers, dan werken we veel met fotografie en film. Dat is niet mijn... Ik ben opgeleid als schrijver en ik heb veel media en beeldvakken daarbij gedaan, ik heb theaterwetenschappen gestudeerd daarvoor. Het houdt me wakker. Het is een manier om ook over mijn eigen proces na te denken en door met anderen over het proces te praten, ben ik heel vaak een soort van achterstevoren naar mezelf aan het kijken. Dat is een hele prettige manier van nadenken over je praktijk. Ja, het is gewoon heel leuk. Ik vind het leuk om te experimenteren. Ik mag gewoon een week met jonge mensen in een kapel zitten, met een aantal van die expositieblokken die je heen en weer kan rijden, van die witte grote blokken waaraan je dingen kan ophangen. Zuilen. Dan zeg ik, nou, we gaan nu beginnen. Heb je iets wat je fascineert? Ga dat maar uitbouwen, dan kijken we hoe we er een interactieve expo- ding van kunnen maken. Dat vind ik echt te gek. Het helpt me ook nadenken over mijn eigen werk. Dus soms... ik geef in de zomer ook les bij Buitenkunst en voordat ik dat MH17 – die ROZYPNE-installatie maakte, was ik heel lang aan het nadenken over hoe ik dat verhaal nou kon vertellen, over MH17. Hoe kan je nou een verhaal vertellen over lokale mensen die ergens last van hebben of die in een oorlog zitten en zoiets verschrikkelijks meemaken en daar bovenop zo'n vliegtuigramp... en dan geef je een lesprogramma en dat ben ik gaan bespreken met een groep van twaalf deelnemers. 's Ochtends hebben we alleen maar gepraat, over beeldvorming, over media, over ethiek, over die plek, beeldresearch gedaan met elkaar, daar weer over gepraat. Hoe kunnen we nou één heel klein deel van dat rampgebied waar dan bijvoorbeeld de neus van dat vliegtuig neerkomt, vanuit zoveel verschillende perspectieven laten zien. De middagopdracht was 'kies een personage.' Dus: de journalist, de lokale bewoner, de separatist, de OSCE-medewerker (dat waren van die monitor-medewerkers die daar moesten helpen lichamen te bergen, wat ook heel erg was) en schrijf maar tien zinnen. Toen mochten ze tien zinnen schrijven, die hebben we op kartonnen borden heel groot en mooi met de hand opgeschreven, ingetaped voor als het zou gaan regenen met doorzichtige plakband en vervolgens – Buitenkunst is in een heel mooi natuurgebied in Drenthe – 's nachts hebben we dat midden in een bos neergezet. Je hebt daar een soort bomkerkhof ergens. Dan hadden we lantaarns bij elke tekst en dan konden mensen daar non-lineair doorheen lopen. Dus andere deelnemers bezoeken dan elkaars werk, want iedereen is dan de hele week heel veel aan het drinken, met elkaar aan het flirten en kunst aan het maken. Dat is echt een interessante rare combinatie, heel leuk. Dat is echt 700 man die daar elke week is. Plus allemaal kunstenaars. Toen dacht ik dus: oh, ik kan ook kijken of ik het non-lineair kan vertellen. En dat is dan een ervaring. Mensen waren daar super van onder de indruk. Want die moesten 's nachts in het donker met een lantaarn daar doorheen lopen en dan steeds tien zinnen lezen en dan hadden we volgens mij tien verschillende perspectieven of zo. Ja, dat maakt het fantastisch om workshops te kunnen geven en les te kunnen geven. Omdat je zoveel kan testen. Ik ben ook maar één brein. Heel vaak gaat dat helemaal niet goed. Je hebt ook andere mensen nodig om mee te praten en te onderzoeken.

Selm: Precies. Ook de mensen van Mooie Woorden denk ik, zijn mensen die heel dichtbij staan als schrijver ook, denk ik?

Lisa: Ja. We zijn ook gewoon vrienden, dus we zijn afgelopen zondag nog straalbezopen geworden met zijn allen. Ja, dat gebeurt ook. Met Isabel en Nicky. Isabel heeft me heel erg geholpen ook, met het maken van mijn roman. Dus dan herlas een versie, die herschreef ik op papier, dan print ik het en dan herschreef ik met

de hand, met pen. Dan zat zij tegenover mij en dan las zij voor en ik typte alles uit. Dan bespraken we dingen, dus inderdaad hoe snij je de keel van een paard nou eigenlijk door? En dan had ik wel de opzet of zo, maar soms heb je toch nog even nodig dat iemand dan met je praat en dat was fantastisch. En Nicky heeft meegelezen. Maar ook de liefde die we hebben voor literatuur met zijn drieën. En vooral voor jonge, hoop ik, beetje meer moderne, totaalervaring literaire programma's maken. Dat is waar we naar streven en dat lukt steeds beter. Dat deden we heel erg met zijn drieën. We houden van de literatuur maar we zoeken wel naar een frisse manier en we willen ook ruimte maken voor jonge stemmen en dat doen we heel erg. Dat is wel een mooie... het is een fantastisch team om in te zijn, we zijn heel serieus, we houden heel erg van goede verhalen, maar we kunnen ook lol maken en we nemen onszelf niet serieus. Ik denk dat ik dat heel erg fijn vind in deze sector, waar het soms wel serieus kan worden. Daar verlang ik denk ik niet altijd naar.

Selm: Maar je hebt wel een serieus goed boek geschreven. Heel veel dank Lisa.

Lisa: Ja, he? Iedereen schrikt ervan dat het zo serieus is.

Selm: Het is heel serieus ja, omdat je ook een heel lichte kant hebt, of je laat heel vaak je lichte kant zien, maar je *pleased* niet, het is gewoon wat er gebeurt, zoals Michel eerder zei. Je maakt het invoerend, je maakt het indringend, waarachtig. Het is een prachtig boek. Heel veel dank. We spreken elkaar volgende week opnieuw. Volgende week schuift Maxime ook nog mee aan en dan gaan we ook nog wat verder doorboren over de debuten in corona-tijd en wat dat dan betekent. Waarschijnlijk zitten we dan weer in lockdown. Heel veel dank!

Lisa: Nee!

Selm: Dank Lisa. Nee hopelijk niet, want anders is er een mooi programma van Mooie Woorden dat dan niet door kan gaan. Laat ons bidden. Veel dank voor nu, tot gauw.

Je luisterde naar Radio Debuut, waar Lisa Weeda werd geïnterviewd door Selm Wenselaers. Op 18 november is er nog een opname waar je online live bij kunt zijn. De laatste is een gesprek met zowel Lisa Weeda als Maxime Garcia Diaz die ook optrad in de vorige Radio Debuut. Kijk voor meer informatie op wintertuinfestival.nl.

Dit was een podcast van De Nieuwe Oost | Wintertuin. Volg ons via je favoriete podcast-app voor meer podcasts over verhalen, literatuur en schrijven. Tot de volgende keer.